

Charakterystyka skutecznej EZR w szkole

w świetle dokumentów ONZ i badań przeprowadzonych w Polsce i w Wielkiej Brytanii

Anna Batorczak

Streszczenie:

Od samego początku powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju edukacja jest postrzegana jako konieczny warunek do jej osiągnięcia. Przyjęte na najwyższym, międzynarodowym szczeblu zobowiązania do realizacji edukacji dla zrównoważonego rozwoju (EZR) zawierają konkretne zalecenia co do celów, zadań, metod oraz grup i obszarów oddziaływania. Obecnie realizacja EZR powinna opierać się na wytycznych określonych dla wdrażania, przyjętej przez ONZ, a koordynowanej przez UNESCO, Dekady EZR (2005–2014) oraz zawartych w *Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju* Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Szczególnie ważnym miejscem wdrażania edukacji jest szkoła. W niniejszym artykule została podjęta próba określenia, na podstawie wytycznych zawartych w najnowszych dokumentach obligujących do wdrażania EZR oraz wyników badań prowadzonych w Polsce i w Wielkiej Brytanii, charakterystyki skutecznej edukacji dla zrównoważonego rozwoju w edukacji szkolnej.

Słowa kluczowe: edukacja dla zrównoważonego rozwoju, Anglia, Wielka Brytania, Strategia EZR, UNESCO

otrzymano: 5.11.2012; przyjęto: 4.02.2013; opublikowano: 4.03.2013



mgr Anna Batorczak: koordynator krajowych i międzyprojekty dot. zrównoważonemu rozwojowi w Uniwersyteckim Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym UW w Warszawie. Autorka opracowań i scenariuszy zajęć. Obecnie prowadzi badania do pracy doktorskiej porównującej stan EZR w Polsce i Wielkiej Brytanii w ramach projektu dofinansowanego przez NCN.

Publikacja powstała w ramach realizacji projektu dofinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki – grant 3301

Wprowadzenie

Edukacja jest postrzegana jako warunek konieczny urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju¹. Tak jak przezwyciężenie problemów współczesnego świata i wejście na drogę zrównoważonego rozwoju może odbyć się jedynie dzięki podjęciu wspólnych działań przez wszystkie kraje, tak i edukacja służąca tej sprawie musi być wspólnym, międzynarodowym celem. Zalecenia do wdrażania edukacji dla zrównoważonego rozwoju (EZR) zostały przyjęte w wielu dokumentach i deklaracjach podejmowanych na najwyższych szczeblach (Lennart, 2005). Do najważniejszych międzynarodowych inicjatyw obligujących kraje świata do szerokiego wprowadzania edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju należą:

- Agenda 21 – dokument przyjęty w na Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992 r.
- Dekada Edukacji na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju proklamowana w 2002 r. przez Zgromadze-

1 Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, *Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2008 (dalej jako strategia EZR), s. 3.

nie Ogólne Narodów Zjednoczonych na lata 2004–2005. Dekada jest koordynowana przez agendę ONZ ds. Wychowania, Nauki i Kultury (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – UNESCO).

- Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju przyjęta w 2005 r. przez ministrów ds. środowiska i edukacji państw regionu Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ².

Zobowiązania międzynarodowe na poziomie wykonawczym znajdują odzwierciedlenie w polityce i dokumentach strategicznych poszczególnych państw. Podkreśla się w nich rolę edukacji dla skutecznego wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój jest procesem społecznej przemiany, który dotyczy wszystkich ludzi na świecie, tym samym edukacja musi być skierowana do każdego. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) ma charakter edukacji przez całe życie i dotyczy wszystkich placówek oświatowych, odbywa się również poza placówkami oświatowymi. Edukacja szkolna jest szczególnie ważnym miejscem realizacji EZR ponieważ w ten sposób dociera do największej liczby osób w ukierunkowanym procesie nauczania/uczenia się.

Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju zależy od skutecznego prowadzenia EZR. W niniejszym artykule została omówiona charakterystyka skutecznej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w świetle założeń zawartych w najnowszych dokumentach obligujących do wdrażania EZR oraz wynikająca z badań i ewaluacji skuteczności wdrażanych w praktyce procesów edukacyjnych.

2 Europejska Komisja Gospodarcza ONZ (EKG ONZ) liczy 56 członków (państwa europejskie, państwa byłego ZSRR, Izrael, Kanada i USA).

Założenia zawarte w najnowszych dokumentach obligujących do wdrażania EZR

Do najważniejszych, aktualnych międzynarodowych zobowiązań należą:

- wskazania do realizacji na lata 2005–2014 ogłoszonej przez ONZ, zaś koordynowanej przez UNESCO Dekady Edukacji dla Zrównoważonego rozwoju,
- wytyczne zawarte w strategii EZR.

Aktualna lista zaleceń do skutecznego wdrażania EZR w ramach Dekady EZR została zamieszczona w Deklaracji z Bonn – dokumencie będącym zwieńczeniem Światowej Konferencji UNESCO zorganizowanej z okazji półmetka Dekady w 2009 r.³ Organizatorem konferencji poświęconej Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju było UNESCO jako instytucja koordynująca przebieg Dekady EZR oraz Niemieckie Ministerstwo Edukacji i Badań i Niemiecka Komisja UNESCO. Podczas konferencji, uczestnicy (reprezentanci krajów z całego świata) wymieniali się doświadczeniami z przebiegu pierwszych pięciu lat Dekady oraz zastanawiali się nad dalszymi działaniami i wzmocnieniem skuteczności planowanych działań. Konferencja skupiała się wokół czterech głównych tematów: włączania EZR w systemy edukacji, wymiany doświadczeń, w szczególności pomiędzy krajami Północy i Południa, kontynuacji dotychczasowych działań i planowania dalszych strategii działań⁴. Zwieńczeniem konferencji było opracowanie dokumentu Deklaracji z Bonn, w której zebrano wskazania do wdrażania EZR w drugiej połowie Dekady.

W Deklaracji z Bonn podkreślono wagę działań i decyzji podejmowanych na poziomie polityki naro-

dowej poszczególnych krajów. Szczegółowe zalecenia w tym obszarze dotyczyły⁵:

- promowania udziału EZR w programach edukacyjnych i wzmacniania jej roli w podnoszeniu jakości edukacji,
- podnoszenia świadomości społecznej na temat zrównoważonego rozwoju i EZR,
- zapewnienia odpowiednich środków oraz finansowania EZR,
- obecności zagadnień ZR w politykach narodowych,
- utworzenia mechanizmów współpracy i wymiany doświadczeń, które uwzględniałyby różnorodność kulturową różnych krajów.

W odniesieniu do praktycznego wdrażania EZR w edukacji formalnej zalecono, aby:

- zagadnienia zrównoważonego rozwoju były wprowadzane do programów edukacyjnych w zintegrowany i systematyczny sposób poprzez rozwinięcie efektywnego pedagogicznego podejścia, edukację nauczycieli, dobre praktyki nauczania, podstawę programową i materiały edukacyjne. Podkreślono przekrojowy charakter tematyki ZR, odnoszący się do wielu dziedzin i przedmiotów;
- instytucje kształcące nauczycieli i zajmujące się ich doskonaleniem zawodowym włączały tematykę EZR do szkoleń. Zwrócono uwagę na przygotowanie nauczycieli do tego, by potrafili realizować EZR w klasach liczących wielu uczniów oraz prowadzili ewaluację podejmowanych procesów EZR;
- młodzież była włączana w planowanie i wdrażanie EZR;
- prowadzić badania, których rezultaty oraz przykłady dobrych praktyk zostałyby wykorzystywane w programach edukacyjnych, programach szko-

leń, a także służyłyby opracowaniu systemów ewaluacji i wskaźników oceny;

- wykorzystywać tradycyjną wiedzę i lokalną kulturę do wzbogacania EZR.

Początek Dekady EZR oraz ogłoszenie strategii EZR nastąpiły w 2005 r. Działania te podjęła Organizacja Narodów Zjednoczonych, będąca przedstawicielstwem wszystkich narodów świata i mająca za cel zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, rozwój współpracy między narodami oraz popieranie przestrzegania praw człowieka. Tym samym podkreśliła ona znaczenie edukacji jako kluczowego warunku dla efektywnego wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. W strategii EZR zawarto szczegółowe cele, wyznaczono zadania oraz podano wskazówki jak powinna przebiegać realizacja zadań tak, aby EZR mogła być skuteczna we wszystkich wskazanych obszarach oddziaływania. Najważniejszym zaleceniem strategii EZR jest włączanie tematyki zrównoważonego rozwoju do programów nauczania na wszystkich poziomach kształcenia. To zalecenie według dokumentu strategii powinno być wdrażane zgodnie z następującymi zasadami⁶:

- EZR wymaga zmian w strukturze programów i metod nauczania, tak aby nie był to wyłącznie proces przekazywania wiedzy, ale aby było to wspólne badanie rzeczywistych sytuacji życiowych, podejmowane razem przez uczniów i nauczyciela. Celem takich wspólnych badań jest identyfikowanie i analiza aktualnych problemów i poszukiwanie dla nich możliwych rozwiązań;
- instytucje edukacji formalnej dostarczając wiedzę oraz kształtując świadomość i wpływając na odpowiednie zachowania uczniów same powinny funkcjonować według zasad zrównoważonego rozwoju. W placówce oświatowej, w praktyczne działania na rzecz ZR powinni być włączeni uczniowie, na-

3 URL: <http://www.esd-world-conference-2009.org>.

4 URL: <http://www.esd-world-conference-2009.org/en/documents.html>.

5 URL: http://www.esd-world-conference-2009.org/fileadmin/download/ESD2009_BonnDeclaration080409.pdf.

6 Strategia EZR, s. 8–11.

uczyciele, osoby zarządzające, pozostały personel, a także rodzice i inne osoby spoza szkoły;

- obok edukacji formalnej bardzo ważną rolę spełnia edukacja nieformalna i pozaformalna. Mają one istotny wkład w budowanie społeczeństwa obywatelskiego, a także odgrywają dużą rolę w kształceniu dorosłych;
- istotną rolę odgrywają szkolenia zawodowe i do kształcące. Powinny powstawać programy szkoleniowe adresowane do różnych grup zawodowych, które podnosiłyby kwestie podstawowej odpowiedzialności w danym zawodzie oraz jej skutkach gospodarczych, społecznych i środowiskowych;
- szczególnie ważne dla sukcesu EZR są szkolenia początkowe i dalsze kształcenie zawodowe dla osób zajmujących się nauczaniem, ponieważ wraz z podnoszeniem świadomości oraz rozwijaniem wiedzy odnoszącej się do zrównoważonego rozwoju, nauczający mogą być bardziej skuteczni i pracować korzystając z przykładów najlepszych praktyk;
- EZR powinna być wspierana przez rządy, ponieważ poinformowani obywatele i świadomi konsumenci są niezbędnym warunkiem praktycznego wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju;
- ważnym wyzwaniem jest zmobilizowanie środków masowego przekazu, w celu rozpowszechniania wiarygodnych informacji i komunikatów dotyczących kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem;
- aby EZR stała się częścią programu zmian w kierunku bardziej zrównoważonego społeczeństwa, należy zmienić sam system kształcenia. W tym celu konieczne są badania i szeroka współpraca w tym zakresie. Wyniki badań powinny być powszechnie udostępniane i wcielane w różne elementy systemu kształcenia i w praktykę.

Poza wyżej omówionymi zasadami w strategii EZR szczegółowo omówiono charakterystykę skutecznej EZR. W odniesieniu do edukacji formalnej jest to edukacja, która⁷:

- jest realizowana poprzez: a) włączanie tematów związanych z ZR do wszystkich odpowiednich przedmiotów i szkoleń, b) specyficzne tematy i programy, tworzone na jej potrzeby;
- umożliwia zdobywanie w trakcie nauki odpowiednich doświadczeń wynikających z aktywnego angażowania się i przestrzegania zasad ZR w placówkach oświatowych, a także miejscu pracy, rodzinach i społecznościach;
- tworzy platformę współpracy i nawiązywania partnerstwa zarówno pomiędzy różnymi placówkami oświatowymi jak i innymi zainteresowanymi podmiotami (np. z sektora prywatnego i przemysłu)
- omawia zagadnienia globalne, regionalne, krajowe i lokalne w aspekcie cykli życiowych. Uwzględnia nie tylko ich wpływ na środowisko, lecz także następstwa gospodarcze i społeczne;
- wykorzystuje aktywne metody nauczania takie jak: dyskusja, analiza filozoficzna, poszukiwanie wartości, symulacje, metody scenariuszy zajęć, przedstawianie na modelach, odgrywanie ról, gry, technologie informacji i komunikacji, badania, studia przypadku, wycieczki i zajęcia w terenie, projekty własne realizowane przez uczących się, analizy praktyczne, doświadczenia z miejsca pracy oraz rozwiązywanie problemów;
- wspiera się na właściwych materiałach szkoleniowych, takich jak publikacje metodyczne, pedagogiczne i dydaktyczne, podręczniki, pomoce wizualne, broszury, studia przypadku i przykłady dobrych praktyk, źródła elektroniczne, audio i video.

⁷ Strategia EZR, s. 9–10.

Wyniki przeprowadzonych badań odnoszących się do skuteczności wdrażanych w praktyce procesów edukacyjnych w Polsce i w Wielkiej Brytanii

Polska

Przyjęcie tych ważnych, zainicjowanych przez ONZ zobowiązań, jakimi są Dekada EZR oraz strategia EZR w wielu krajach, również w Polsce, zaowocowało dyskusją nad kształtem i zakresem edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Takimi, zasługującymi na szczególną uwagę, ważnymi wydarzeniami służącymi tej dyskusji w ostatnim okresie były:

- w 2009 r. konferencja „Na szlaku zrównoważonego rozwoju”, zorganizowana przez Departament Edukacji Ekologicznej Ministerstwa Środowiska w Warszawie;
- w 2009 r. – zainicjowana przez jeleniogórski Wydział Uniwersytetu Ekonomicznego, siódma konferencja poświęcona edukacji dla zrównoważonego rozwoju⁸;
- w 2010 r. konferencja z udziałem dydaktyków uniwersyteckich kształcących nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, która miała miejsce na Uniwersytecie Warszawskim⁹;
- w 2012 r. konferencja „Współczesne Wyzwania Edukacji Ekologicznej w Polsce”, zorganizowana

⁸ Konferencja: *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju* zorganizowana przez jeleniogórski Wydział Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu we współpracy z Polsko-Niemiecką Siecią Naukowców na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, Oddziałem Polskim Europejskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Grupy roboczej Edukacja dla zrównoważonego rozwoju Państwowej Rady Ochrony Środowiska oraz Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Białymstoku i pod patronatem Ministra Środowiska, Polskiego Komitetu do spraw UNESCO i rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Konferencja odbyła się w październiku 2009 r.

⁹ Konferencja: *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy* zorganizowana przez Uniwersytet Warszawski, Wydział Biologii, Pracownię Dydaktyki Biologii w Warszawie w 2010 r.

przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” w Miedzeszynie.

Te ważne wydarzenia zgromadziły przedstawicieli rządu, naukowców, dydaktyków, metodyków, liderów organizacji pozarządowych, nauczycieli i innych specjalistów z dziedziny edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Były okazją do wymiany doświadczeń i opinii na temat najróżniejszych aspektów EZR. Dyskusje w odniesieniu do edukacji formalnej często koncentrowały się wokół nowej Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego. Najnowsza podstawa programowa została wprowadzona w roku szkolnym 2009/2010 na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23.12.2008 r. Jej opracowanie było podyktowane koniecznością uwzględnienia wymogów Unii Europejskiej w polskim systemie kształcenia.

Prowadzone w Polsce od 2010 r. badania, dotyczące EZR w edukacji formalnej, podejmują analizę kontekstu dydaktycznego Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego pod kątem wskazania możliwości realizacji tematyki zrównoważonego rozwoju na lekcjach poszczególnych przedmiotów. W trakcie konferencji „Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy”¹⁰, skierowanej do dydaktyków uniwersyteckich kształcących nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, zorganizowanej na Uniwersytecie Warszawskim, poświęcono temu zagadnieniu trzy prezentacje (K. Potyrała: *Konteksty dydaktyczne podstawy programowej nauczania biologii*, M. Jagiełło: *Komentarze do podstawy programowej z biologii, czyli dlaczego należało wprowadzić zmiany*, A. Berlińska, A. Kozłowska-Rajewicz, M. Czaplą: *Zrównoważony rozwój – upowszechnianie zagadnienia w podstawie programowej kształcenia ogólnego*).

10 Konferencja: *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy* zorganizowana przez Uniwersytet Warszawski, Wydział Biologii, Pracownię Dydaktyki Biologii w Warszawie w 2010 r.

przedstawione w publikacji monograficznej opracowanej pod redakcją Tuszyńskiej (2010).

Na szczególną uwagę zasługuje szczegółowa analiza podstawy programowej przeprowadzona przez Gajuś-Lankamer i Wójcik (2010). W swoich konkluzjach podkreślają, że nowa Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego wdrażana w polskiej szkole od roku szkolnego 2009/2010 daje możliwość prowadzenia EZR na wszystkich etapach edukacyjnych zgodnie ze strategią EZR, lecz rzeczywiste efekty tej edukacji nie będą możliwe do osiągnięcia, jeżeli w procesie kształcenia nauczyciele będą skupiali się wyłącznie na przekazywaniu wiedzy. Skuteczność EZR może być osiągnięta poprzez opracowanie programów nauczania i stosowaniu metod, dzięki którym będzie możliwe zajmowanie się konkretnymi problemami i poszukiwaniem ewentualnych rozwiązań.

Wielu badaczy i dydaktyków zwraca uwagę na duże możliwości podejmowania praktycznych działań służących realizacji EZR w szkole dzięki stosowaniu metody projektu edukacyjnego. Z analizy założeń EZR i charakterystyki projektów edukacyjnych przeprowadzonych przez Hłuszyk (2005) wynika, że cele realizowane z zastosowaniem strategii projektu edukacyjnego i cele EZR pokrywają się. Strategia projektu edukacyjnego pozwala na międzyprzedmiotowe, całościowe i zintegrowane ujmowanie zagadnień służących przekazywaniu wiedzy na temat ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju (Cichy 2006). Umożliwia również, zalecane przez strategię EZR, nabywanie „doświadczeń życiowych i zawodowych spoza budynku szkoły” poprzez podejmowanie inicjatyw lokalnych na rzecz zrównoważonego rozwoju. Metoda projektu daje uczniom szansę samodzielnego rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych oraz osobistego podejmowania decyzji (Samonek-Miciuk 2010).

Kolejnym wyzwaniem dla prowadzenia skutecznej edukacji ekologicznej i EZR, jakie pojawia się w publikacjach podejmujących zagadnienie EZR w polskim systemie edukacji formalnej, jest przygotowanie nauczycieli i edukatorów. Zdaniem Samonek-Miciuk (2010) dobrze przygotowany, kompetentny i refleksyjny nauczyciel jest podstawowym warunkiem osiągnięcia celów EZR w szkole. Jednak sprostanie wymaganiom prowadzenia EZR w szkole, czyli kształtowania świadomości ekologicznej, postaw i umiejętności, które umożliwią uczniom poznanie zintegrowanego, a zarazem złożonego obrazu świata, a także przygotują do życia w lokalnej wspólnocie – jest niełatwym zadaniem dla nauczyciela. W związku z tym, proces kształcenia nauczycieli wymaga, aby nauczyciele nie tylko pogłębiali swoją wiedzę dotyczącą środowiska w aspekcie przyrodniczym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym, ale potrafili także wykazywać się umiejętnością doboru celów i procedur ich osiągnięcia (Samonek-Miciuk, Pedryc-Wrona, 2010). Sylwetka edukatora zrównoważonego rozwoju została opracowana przez Gajuś-Lankamer i Wójcik (2010) na podstawie analizy dokumentów określających zadania edukacji formalnej i nieformalnej w obszarze zrównoważonego rozwoju. W odniesieniu do prowadzenia EZR w szkole, badaczki wymieniły następujące umiejętności takiego edukatora:

- umiejętność opracowania autorskich programów EZR (od rozpoznania problemu, oraz określenia i konstrukcję celów kształcenia poprzez dopasowanie treści kształcenia i dobrania procedur osiągania celów po ewaluację procesu realizacji programu i jego efektów);
- tworzenie warunków do realizacji programu nauczania, które uwzględniałyby zarówno kalendarz pracy szkoły, jak i ustalenie miejsca zajęć oraz odpowiednie pomoce dydaktyczne i wymagane zasoby ludzkie;

- pozyskiwanie środków finansowych na realizację programu.

Pomimo zaawansowanego okresu wdrażania zarówno zaleceń Dekady, jak i strategii EZR, prowadzona w Polsce dyskusja nadal dotyczy przede wszystkim przeglądu tego, jakie w ogóle są podejmowane działania w szeroko rozumianym znaczeniu edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Brakuje podejścia strategicznego i skoordynowania działań edukacyjnych, tak aby cele i zadania zawarte w strategii EZR i Dekada EZR zostały osiągnięte w praktyce.

Wielka Brytania

W Wielkiej Brytanii odzewem na ogłoszenie przez ONZ Dekady EZR było przyjęcie przez rząd Strategii Zrównoważonych Szkół (*The Sustainable Schools Strategy*), w myśl której wszystkie szkoły do 2020 r. mają realizować zasady zrównoważonego rozwoju. Mimo, że przyjęta strategia nie ma charakteru ustawowego i w związku z tym jej realizacja jest dobrowolna, została ona podjęta w szerokim zakresie. Odpowiedzią na tę inicjatywę były również liczne badania dotyczące stanu, zakresu i charakteru EZR. Podjęto próbę określenia czynników warunkujących efektywność oraz określenia barier w realizacji EZR. Wyniki najważniejszych opracowań zostały zebrane przez Symonsa (2008) w raporcie opracowanym na zlecenie SEEd (Sustainability and Environmental Education) – instytucji, której zadaniem jest koordynowanie rządowej Strategii Zrównoważonych Szkół. Raport zawiera rezultaty badań przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii w latach 2004–2008 przez ośrodki akademickie, organizacje pozarządowe oraz instytucje odpowiedzialne za sprawowanie nadzoru pedagogicznego. Badania dotyczyły określenia:

- jakie jest podejście do wdrażania EZR w szkole,
- charakterystyki dobrych praktyk w realizacji EZR,

- w jaki sposób można wspierać EZR podczas realizacji zajęć lekcyjnych oraz w funkcjonowaniu szkoły,
- jakie są bariery we wdrażaniu EZR,
- jakie są potrzeby w zakresie szkoleń doskonałych dla nauczycieli.

Na podstawie analizy raportów z przeprowadzonych badań Symons (2008) zidentyfikował cztery główne charakterystyki szkół skutecznie realizujących edukację dla zrównoważonego rozwoju.

1. Całościowe podejście szkoły do wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju zarówno w polityce szkoły, jak i w programach nauczania

W tym kontekście istotne są rezultaty badań przeprowadzonych przez ośrodek akademicki National College for School Leadership (NCSL), a także wnioski raportów ewaluacyjnych napisanych przez inspektorów z niezależnej instytucji sprawującej nadzór pedagogiczny nad szkołami w Anglii OFSTED (Office of Standards in Education) oraz konsultacje przeprowadzone na poziomie rządowym przez Departament ds. Edukacji i Umiejętności (Departament for Education and Skills). Wynika z nich, że szkoły najbardziej skuteczne w realizacji EZR to te, w których wprowadzanie zasad zrównoważonego rozwoju jest głównym punktem odniesienia dla ich polityki i funkcjonowania. Przekłada się to na wyrażoną misję i etos szkoły, zarządzanie placówką, prowadzenie programów edukacyjnych, zaangażowanie uczniów, nauczycieli oraz całego personelu, a także współpracę z osobami i instytucjami spoza szkoły. Zwrócono uwagę, że kiedy podejmowane są pojedyncze inicjatywy lub kiedy tematyka zrównoważonego rozwoju jest jedynie tematem lekcji, a brakuje całościowego podejścia, uczniowie nie mają okazji do wzmocnienia nabytej wiedzy i doświadczenia.

Jackson (2007) w swoich badaniach wykazała, że o ile większość szkół zgadza się, że wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju do polityki i praktyki szkoły ma duże znaczenie, o tyle szkół, które faktycznie wdrażają te koncepcje, jest stosunkowo niewiele.

2. Angażowanie się w aktywności związane z „prawdziwym życiem”: współpraca ze społecznością lokalną a także działania wspierające społeczność i inicjatywy globalne

Przykłady praktyk szkolnych analizowanych przez organizację ekologiczną WWF (World Wide Fund) pokazują, że współpraca z organizacjami i instytucjami spoza szkoły wzbogaca realizację programów edukacyjnych.

Z raportów OFSTED podsumowujących rezultaty oceny pracy szkoły w odniesieniu do prowadzenia EZR w szkołach wynika, że najbardziej skutecznymi w realizacji EZR są szkoły, które współpracę z osobami i instytucjami spoza szkoły wykorzystują jako wzmocnienie prowadzonej edukacji. W szczególności wspólne działania uczniów i rodziców na rzecz społeczności lokalnych mają pozytywny wpływ na rozwijanie u uczniów poczucia odpowiedzialności i zaangażowania.

Takie same konkluzje znalazły się we wnioskach z badań przeprowadzonych przez NCSL, gdzie stwierdzono, że szkoły, które z sukcesem realizują EZR, angażują się w wiele programów, wykraczających poza realizację minimum podstawy programowej. Osoby prowadzące w tych szkołach EZR, widzą swoją rolę w poszerzaniu działań edukacyjnych o doświadczenia spoza murów szkolnych. Jackson (2007) zwróciła uwagę na pozytywną rolę współpracy ze społecznością lokalną i biznesem.

3. Udział uczniów w podejmowaniu decyzji

W swoich dwóch raportach (2003 r. i 2008 r.) OFSTED podkreśliło znaczenie powierzenia młodzieży

odpowiedzialności za podejmowane w szkole działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, takie jak np.: oszczędzanie energii, segregacja odpadów, działania poprawiające funkcjonowanie szkoły i jej otoczenia. Takie same konkluzje wynikają z raportu WWF. Uczniowie chętniej i skuteczniej biorą udział w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju, jeśli sami o tym decydują.

Jackson zauważyła, że udział uczniów w podejmowaniu decyzji kształtuje ich umiejętności współpracy i tworzenia wspólnej wizji, a także wpływa na kształtowanie postaw obywatelskich i zmienia w pozytywny sposób nastawienie uczniów do samego procesu uczenia się.

4. Szerokie pojmowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju

Z analizy badań nad skutecznością EZR przeprowadzonej przez Symonsa (2008) wynika, że w większości szkół koncepcja zrównoważonego rozwoju jest utożsamiana z tematyką środowiska przyrodniczego i jego ochroną. Badania przeprowadzone przez NCSL oraz OFSTED potwierdzają, że w szkołach skutecznie realizujących EZR koncepcja zrównoważonego rozwoju jest rozumiana jako wzajemne powiązanie trzech sfer: środowiskowej, gospodarczej i ekonomicznej. Takie podejście przekłada się na nauczanie o problematyce EZR na lekcjach różnych przedmiotów, wykorzystywanie wiedzy nabytej podczas lekcji, na praktyczne działania, umiejętności kojarzenia faktów i uzmysławiania sobie konsekwencji, zarówno działań własnych, jak i innych, podejmowanych na różnym poziomie decyzyjnym.

Z badań przeprowadzonych przez Symonsa (2008) wyłoniły się także bariery, jakie są napotymane w realizacji EZR. Brak czasu i pieniędzy to najczęściej wymieniane przeszkody. Nauczyciele podkreślali w szczególności brak czasu na planowanie zajęć oraz do kształcanie. Zwrócono również uwagę, na to, że w szko-

łach realizuje się bardzo wiele inicjatyw wykraczających poza minimum podstawy programowej i trudno jest podejmować wszystkie te inicjatywy. Zaznaczanie opcji braku pieniędzy przeważnie nie było komentowane, a sporadycznie pojawiały się wypowiedzi o braku pieniędzy na inwestowanie w zagospodarowanie terenu szkoły, np. na wykonanie oczka wodnego.

Nauczyciele wskazują też na słaby priorytet EZR. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju nie jest obowiązkowa i mimo stosunkowo wielu zachęt do jej podejmowania ze strony rządu i instytucji oświatowych, to brak obowiązku realizacji powoduje, że działania te schodzą na drugi plan albo są całkowicie pomijane. OFSTED przeprowadza kontrole dotyczące realizacji EZR w szkołach okazjnie, a nie jako element stałego nadzoru pedagogicznego. W raportach inspektorzy OFSTED zwrócili uwagę, że wiele szkół było zdziwionych charakterem kontroli, ponieważ nie wiedzieli, że EZR może być oceniana w ramach nadzoru pedagogicznego. W niektórych szkołach takie kontrole były przyjęte z zadowoleniem, ponieważ – jak wypowiadali się dyrektorzy szkół – nie spodziewano się, że ich wysiłki w realizację EZR zostaną docenione.

Często komentowanym ograniczeniem był brak odpowiedniej wiedzy. W tym kontekście jako barierę wymieniano również czas potrzebny na szukanie odpowiednich źródeł informacji. Zwracano również uwagę, że tematyka ZR jest często kontrowersyjna i podejmowanie takich tematów jest dla nauczycieli niekomfortowe. Niektórzy nauczyciele uważali, że tematyka ZR jest zbyt trudna w pracy z młodzieżą.

Angielscy nauczyciele zwracali też uwagę na brak odpowiednich szkoleń. Wprawdzie istnieje oferta szkoleń doskonalących, ale wiele poruszanych w nich tematów powtarza się, podczas gdy brakuje innych, bardziej specyficznych, np. na temat energii i wody.

Nauczyciele wskazywali na to, że, wprawdzie oferta projektów i programów edukacyjnych odnoszących się do tematyki ZR jest bardzo duża, ale nakładające się inicjatywy edukacyjne wychodzące od organizacji pozarządowych powodują, że czasami trudno jest się rozeznąć w ofercie konkurujących ze sobą organizacji.

Funkcjonowanie budynków i stan otoczenia szkoły nie stanowi przykładu praktycznego wdrażania zasad ZR. Nauczyciele podkreślali, że to istotnie osłabia otrzymany przez uczniów na lekcjach przekaz odnośnie ZR.

Podsumowanie

Z analizy aktualnych międzynarodowych dokumentów obligujących do realizacji EZR oraz na podstawie rezultatów badań oceniających skuteczność, a także słabe strony prowadzonej w szkołach EZR, wyłania się następująca charakterystyka skutecznej edukacji dla zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do edukacji szkolnej:

1. Przestrzeganie zasad zrównoważonego rozwoju jest uznane za misję lub istotną funkcję szkoły.
2. W działania na rzecz ZR są zaangażowani wszyscy członkowie szkolnej społeczności.
3. Problematyka ZR zarówno jest podejmowana na lekcjach przedmiotów, jak i przekłada się na praktyczne działania wdrażające ZR, które przejawiają się w usprawnieniu funkcjonowania szkoły, zagospodarowaniu otoczenia szkoły oraz współpracy z osobami i instytucjami spoza szkoły.
4. Zarządzanie szkołą, jej otoczeniem oraz funkcjonowanie zgodnie z zasadami ZR, dają uczniom możliwość angażowania się i zdobywania bezpośrednich doświadczeń. W ten sposób wzmacnia się wiedzę zdobytą podczas zajęć lekcyjnych.

5. Tematyka ZR ma charakter międzyprzedmiotowy i jest podejmowana z perspektywy różnych przedmiotów.
6. W EZR wykorzystuje się metody aktywizujące pracę uczniów, a szczególnie ważną metodą jest podejmowanie wspólnych działań (realizacja projektów edukacyjnych) z osobami i instytucjami spoza szkoły. Uczniowie wzbogacają swoją wiedzę i rozwijają myślenie krytyczne dzięki nabywaniu wiedzy i osobistych doświadczeń z „prawdziwego życia”.
7. Uczniowie mogą sami decydować o tym, co i w jaki sposób będzie realizowane.
8. Nauczyciele są odpowiednio przygotowani do prowadzenia EZR zarówno dzięki wiedzy i umiejętnościom zdobytym w trakcie kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu, jak i dzięki możliwości korzystania z bogatej i na bieżąco aktualizowanej oferty kursów doskonalących.
9. Przykłady dobrych praktyk są upowszechniane.
10. EZR jest wspierana działaniami rządu i władz edukacyjnych, a także zagwarantowane są fundusze na praktyczną realizację.
11. Wdrażanie EZR jest oceniane w badaniach ewaluacyjnych. Uzyskane wyniki są analizowane pod kątem osiągnięć i barier, a następnie wykorzystywane do uzyskania lepszych wyników. Ewaluacja jest przeprowadzana na poziomie placówki (samo- ewaluacja) jak i podejmowana przez władze oświatowe.

Literatura

- Cichy D (2005). Uwarunkowania edukacji dla zrównoważonego rozwoju. W: Cichy D, red. *Edukacja środowiskowa wzmocnieniem zrównoważonego rozwoju*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, WSP ZNP.
- Gajuś-Lankamer E, Wójcik AM (2010). *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Poradnik dla studentów i nauczycieli*, Lublin: UMCS.
- Gajuś-Lankamer E, Wójcik AM (2010). Analiza ciągłości edukacji dla zrównoważonego rozwoju w aspekcie środowiskowym na różnych poziomach kształcenia ogólnego w Polsce. W: Borys T, red. *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Tom IV Edukacja dla ładów środowiskowego*, Wrocław: Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych; 137-152.
- Heren B, red. (2004). *One School at a Time. A Decade of Learning for Sustainability*. WWF-UK.
- Hłuszyk H (2005). Projekty edukacji szkolnej sposobem wzmocnienia zrównoważonego rozwoju. W: Cichy D, red. *Edukacja środowiskowa wzmocnieniem zrównoważonego rozwoju*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, WSP ZNP.
- Jackson L (2007). *Leading Sustainable Schools: what the research tell us*. WWF-UK.
- Lenart W (2005). Edukacja środowiskowa wyzwaniem międzynarodowym. W: Tuszyńska L, red. *Edukacja środowiskowa społeczności lokalnych w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- OFSTED (2003). *Taking the first step towards an education for sustainable development. Good practice in primary and secondary schools (HMI 1658)*. OFSTED, UK.
- OFSTED (2008). *Schools and sustainability. A Climate for change?* OFSTED, UK.
- Samonek-Miciuk E, Pedryc-Wrona M (2010). Edukacja dla trwałego i zrównoważonego rozwoju w procesie kształcenia profesjonalnych przyszłych nauczycieli przedmiotów przyrodniczych. W: Tuszyńska L, red. *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy*, Warszawa: Wydział Biologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Symons G (2008). *Practice, Barriers and Enablers in ESD and EE: A Review of the Research*, SEEd, Field Studies Council Head Office, UK.
- Tuszyńska L, red. (2010). *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy*. Warszawa: Wydział Biologii Uniwersytetu Warszawskiego.

The effectiveness of education for sustainable development in practice, formal education

Anna Batorczak

From the very beginning of the concept of sustainable development education is seen as a necessary condition to achieving it. Adopted at the highest international level obligations for implementation of ESD cover specific indications as to the objectives, tasks, methods and groups and areas of impact. Currently, the realization of EZR should be based on the guidelines set out by the UN Decade for ESD (2005–2014) coordinated by UNESCO and UNECE Strategy for ESD. The school is particularly important place for the implementation of education. In this article an attempt was made to describe the characteristics of effective education for sustainable development in formal education on the basis of the guidelines contained in the latest documents and the results of research carried out in Poland and the UK.

Key words: sustainable development education, England, Great Britain, Strategy for ESD, UNESCO